

De roos en de maatbeker

De metamorfosen van Lille 2004

1.

Het is nog maar net 2004, ik loop, nog wat suf van alle feestelijkheden, de betonnen trappen af naar de kelderruimte van het Palais des Beaux Arts. Voor mij wacht een bombardement van bloemen in de meest schreeuwerige kleuren: het hedendaagse deel van *Flower Power*, de eerste grote expositie van Lille 2004. Zodra ik de glazen deuren en de vriendelijke kaartjesknippers voorbij ben, beland ik in een zee van bloemenkitsch. Lily van der Stokker beschilderde een wand met kinderlijke zuurstokkleurige bloempjes, John Armleder herhaalde eindeloos eenzelfde bloemmotiefje op een grote muur. Van Jeff Koons, de postmoderne meester van de slechte smaak, staat pal voor mijn neus een plastic vaas met daarin een wanstaltig boeket, een eigentijdse versie van de zeventiende-eeuwse stillevens met bloemen die in het kader van dezelfde tentoonstelling getoond worden in Musée de l'Hospice Comtesse. Het contrast met de intieme schilderijen van Yan Pei-Ming kan nauwelijks groter zijn. Twee witte doeken hangen er van zijn hand, twee keer vier vierkante meter wit met wat grijzige vlekken, die bij nadere inspectie vorm blijken te geven aan de contouren van een vaas met bloemen. "Fleurs des funérailles du père", heten deze schilderijen. De rust van de dood, de stilte van de rouw: de bloemen en de schilderkunst als troost. Onverwachte en zwijgzame schoonheid die, precies omdat ze omringd wordt door schreeuwerige lelijkheid, alles rond zich overstemt. Zelfs de wereldberoemde "Flowers" (1964) van popart-icoon Andy Warhol, die op deze tentoonstelling, onder meer bedoeld als "une ode ... aux années 60", niet kon ontbreken.

Terwijl ik mijn best doe de naam van Yan Pei-Ming in mijn geheugen te griften en ik alweer naar de glazen deuren toeloop, krijg ik nog een werk te zien, opgesteld in de schaduw van Warhols "Flowers", dat ik bij het binnenkomen voorbijgelopen moet zijn. Ik kijk naar de "Rose für die direkte Demokratie" van Joseph Beuys, en terwijl ik kijk weet ik: dit beeld, dit en niets meer, dit is wat Lille 2004 wil zijn. Een roos in een maatbeker. Een utopie van de verzoening. Natuur en cultuur. Het hart en het verstand. Kunst en wetenschap. Directe democratie.

2.

Van 6 december 2003 tot 20 november 2004, van een "bal blanc" tot een "fête de toutes les couleurs", was Rijsel de Culturele Hoofdstad van Europa. Onder het vaandel Lille 2004

vonden meer dan 2.130 evenementen plaats in 170 steden en gemeenten. Het was de eerste keer dat een Culturele Hoofdstad de activiteiten niet beperkte tot de stad zelf, maar uitbreidde tot de hele regio. Want Rijsel, dat zelf ca. 170.000 inwoners telt, is ook Lille Métropole, dat 1,2 miljoen inwoners telt, en is zelfs het centrum van een heuse “euroregio” die zich uitstrekt over de landsgrenzen heen, tot voorbij Arras, Maubeuge, Kortrijk, Doornik en Bergen, een regio met ca. 4 miljoen inwoners. Het budget van Lille 2004 was dan ook het hoogste van alle Culturele Hoofdsteden tot nog toe: 73.700.000 euro. Volgens de eerste ramingen zou men dat budget niet overschreden hebben. Ter vergelijking: toen Brugge in 2002 Culturele Hoofdstad van Europa was, beschikte het over een budget van 27.167.033 euro, nog niet eens de helft van het Rijselse budget. Brussel 2000 werkte met 32.790.000 euro en had aan het einde nog 834.000 euro tekort. Rotterdam 2001 klokte af op 34.100.000 euro, iets meer dan de helft van Rijsel dus. Avignon, voor Rijsel de laatste Franse Culturele Hoofdstad in 2000, moest het stellen met 21.081.959 euro.

Zestien procent van het Rijselse budget werd aangeleverd door privé-investeerders. Het grootste aandeel daarvan kwam van de vijf “officiële partners” van Lille 2004: de Franse spoorwegen SNCF, het elektriciteitsbedrijf EDF, supermarktketen Carrefour, telecommunicatiebedrijf SFR en Accor Hotels.

Het grootste deel van het overheidskapitaal kwam in Rijsel van de stad. Zij leverde bijna 30 % van het totale budget. De nationale en regionale overheden hebben respectievelijk 18,59 en 14,52 procent van het overheidsbudget aangeleverd. De Europese Unie, die, zoals we allemaal weten, zijn Culturele Hoofdsteden koestert, leverde met 1.500.000 euro 2,04 % van het totale overheidsbudget in Rijsel. Van het totale budget van alle Culturele Hoofdsteden van Europa tot nog toe samen, komt 1,19 procent van de Europese Unie.

Bij de bijna 74 miljoen euro zijn dan nog niet de voorbereidende infrastructuurwerken gerekend, in Rijsel goed voor nog eens 70 miljoen euro - ongeveer evenveel als Brugge, en opvallend minder dan enkele andere Culturele Hoofdsteden. Rijsel koos immers niet voor opvallende nieuwe gebouwen, zoals het Brugse Concertgebouw, maar probeerde in te spelen op wat er al was, op het verleden van een stad in volle transformatie. “Lille 2004 incarne notre attachement collectif à nos racines,” schrijft Martine Aubry in de inleiding van het programmaboek, “un patrimoine flamboyant et une puissance industrielle forgés au cours des siècles qui ont structuré notre région.” In plaats van nieuwe cultuurhuizen te zetten, koos men ervoor oude fabrieks- en schoolgebouwen in minder levendige wijken te restaureren en te renoveren tot “maisons Folie”, een soort van Nieuwe Buurthuizen die ingebed zijn in de wijk

en waarin de wijkbewoners dingen kunnen organiseren en in contact kunnen komen met hoge én lage cultuur.

En in plaats van een nieuwe tentoonstellingshal te bouwen, koos men het oude distributiecentrum van de post als tentoonstellingsruimte uit. Deze “Tri Postal”, centraal gelegen tussen het station Lille Flandres en Euralille, was wat mij betreft een van de voltreffers van het Rijselse cultuurjaar. Het gebouw, dat ook na Lille 2004 zijn functie moet blijven vervullen, bestaat niet alleen uit drie enorme verdiepingen tentoonstellingsruimte, maar huisvestte tijdens het culturele jaar ook de centrale ticketbalie van Lille 2004, een winkeltje met Lille 2004-merchandising en een bar. Het was, naast museum, ook de centrale ontmoetingsplaats voor Lille 2004-bezoekers.

3.

Tri Postal, eerste seizoen. “Voitures du futur” en “Robots!”. Twee tentoonstellingen. Twee keer een hulde aan de menselijke creativiteit “Voitures du futur” toonde auto’s, of beter: prototypes van auto’s zoals ze door ingenieurs en ontwerpers bedacht waren om in de toekomst sneller, zuiniger of met meer comfort te reizen. Metaal geworden utopieën die vanuit de eenentwintigste eeuw gezien ontroerend gedateerd lijken. Kunst was er niet te zien, maar wel originele ontwerpen die het humanistische optimisme - “wat kan de mens toch veel en wat is hij creatief” - van de organisatoren uitdrukt. Verder zal men met auto’s een groot publiek van gezinnen hebben willen aantrekken en verbeelden auto’s wellicht de “dynamiek” die Rijsel zou kenmerken. Het bleef een nogal lichte tentoonstelling waar je hooguit met een glimlachje doorheen kon lopen.

Nee, dan liever “Robots!”, een bijzonder boeiende expositie waarin in twee luiken getoond werd hoe kunstenaars en wetenschappers in de loop van de twintigste eeuw een evenbeeld van de mens hebben proberen te scheppen. Ik zag er het indrukwekkende “Strandbeest” (Animara Currens Ventosa) van de Nederlandse kunstenaar Theo Jansen, een constructie in de vorm van een of ander dier dat voortgedreven door de wind zonder verdere energietoevoer kan wandelen. In “Small work for robot and insect” van Host Productions vond ik de roos en de maatbeker terug. In een plastieken terrarium bevond zich aan de ene zijde een mini-landschapje met een insect. Aan de andere zijde reageerde een spinvormige robot op de geluiden die door het insect werden uitgestoten. Maar meer dan een hommage aan de elektronica of een hulde aan de natuur, leek deze tentoonstelling een ode aan dat wezen dat in staat is kunst en wetenschap, roos en maatbeker met elkaar te verenigen: de mens, die, als

het aan de wel erg rooskleurige visie van de organisatoren van Lille 2004 ligt, altijd kunstenaar of wetenschapper is.

Naast “Voitures du futur” en “Robots!” mochten in een achterafzaaltje zes piepjonge « artistes européens » exposeren, waaronder één Rijsels collectief, in de expo “Prime Time”. Zo was er toch nog wat echte actuele beeldende kunst te zien in het eerste seizoen van Tri Postal. Al bleef onduidelijk waarom precies deze kunstenaars mochten aantreden en door wie en waarom ze geselecteerd waren.

Tri Postal, tweede seizoen. Weer twee tentoonstellingen, dit keer geen huldes aan de mens, maar eerder blikken op andere en nieuwe culturen. “Les Afriques” was wat mij betreft het onbetwiste hoogtepunt van het Rijselse cultuurjaar. De door de Luikse curator Laurent Jacob samengestelde tentoonstelling met kunst van hedendaagse Afrikaanse kunstenaars en kunst van niet-Afrikaanse artiesten over Afrika, toonde zoveel aspecten van het zwarte continent dat je als bezoeker perplex achterbleef. Video’s als “Rwanda 94” van Groupov waren meer dan kunst, bijna politieke documentaires. Groupov is een Belgisch-Frans kunstenaarscollectief dat, omdat de internationale gemeenschap dat niet deed, maar zelf op zoek is gegaan naar de achtergronden, de oorzaken en de gevolgen van de Rwandese genocide van 1994 bij de Rwandese bevolking. De video bevat naast schokkende beelden van massagraven en kindsoldaten ook getuigenissen van daders en slachtoffers. Mooier, maar ook minder rauw, was de animatiefilm van de Zuid-Afrikaanse duizendpootkunstenaar William Kentridge. In ontroerende tekenverhalen schetste hij een beeld van de kloof tussen rijk en arm, tussen blank en zwart in het Zuid-Afrika van de Apartheid.

Pal daartegenover geen politiek meer: een uitbarsting van alle mogelijke kleuren op vrolijke schilderijen van een Afrikaanse kunstenaar. Tafereeltjes van het nachtleven aan de evenaar, dansende menigten, blote zwarte dames die zich gewillig in het achterste laten knijpen: ook dat is Afrika. Ook dat zijn Les Afriques, dat sinds deze tentoonstelling alleen nog in het meervoud zou mogen worden geschreven.

Een verdieping onder “Les Afriques” wilden de Lille 2004-organisatoren helaas tonen hoe breed hun cultuurbegrip wel was. De expositie “Game On” vond er plaats, een tentoonstelling van het Barbican Centre in Londen die eerder al in Rotterdam en Helsinki te zien was. Je kon er de evolutie volgen van computerspelletjes, van de aftandse Atari- en Commodore 64-spelletjes tot Lara Croft en het frequente gebruik van videogame-technieken in videoclips en films. De meesten kwamen voor de laatste zaal van de tentoonstelling: die waarin jong en oud zelf de joystick ter hand mocht nemen en al die videospelletjes in de praktijk mocht uittesten. Het was immers een *interactieve* tentoonstelling, waarmee men

wellicht vooral bedoelde dat men jongeren naar Tri Postal wou lokken. Ik vrees dat maar weinig bezoekers na al die videospelletjes nog zin hadden in Afrikaanse kunst, hoe goed die ook was.

Tri Postal, seizoen drie. Twee tentoonstellingen, waarvan eindelijk ook een die min of meer met Rijsel zelf te maken heeft. “Trafic d’influences: Art & Design” toonde immers een selectie van werken uit de collectie van het Fonds Régional d’Art Contemporain (FRAC) van de région Nord-Pas de Calais, dat sinds 1996 gevestigd is in Duinkerken. De tentoonstelling focuste op “les échanges, la circulation d’idées et donc les influences que peuvent exercer entre eux les artistes et les designers”. Na het grensgebied tussen kunst en wetenschap (bij “Robots!” en “Voitures du futur”) werd nu dus de grens tussen kunst en design onderzocht. En dat is helemaal in de geest van de streek zelf, vinden de organisatoren. Rijsel en omstreken kwamen in de negentiende eeuw vooral tot ontwikkeling door de toegepaste kunsten (textiel en keramiek). Design is per definitie een toegepaste kunst en heeft een hip imago, dus bleek een designtentoonstelling een ideaal middel om dat negentiende-eeuwse verleden op te frissen. Maar ook al blijkt het FRAC Nord-Pas de Calais werk te bezitten van grote namen als Cattelan, Spoerri, Toroni en aan Vlaamse en Nederlandse zijde van o.a. Maarten van Severen, Daan van Golden, AVL en Marcel Wanders, het was met een vergrootglas zoeken naar kunstenaars/designers die ook maar enige band hebben met Rijsel.

Dat was ook het vreemde aan de tweede grote tentoonstelling in het derde seizoen van Tri Postal. Die heette “Design etc, Open borders” en was grotendeels gewijd aan het Nederlandse designcollectief Droog Design. Er werden 85 ontwerpen getoond rond thema’s als de (kunstmatige) natuur en het effect van de welvaartsstaat op samenleving en milieu. Vele ontwerpen probeerden de roos en de maatbeker te verenigen en stelden utopische projecten voor die mens en natuur harmonieuzer met elkaar moeten doen samenleven, het ene project al doeltreffender dan het andere. Maar de grote vraag bleef sowieso: wat heeft deze tentoonstelling met Rijsel te maken? Los van het feit dat designers van Droog ook de merchandising-spullen voor Lille 2004 hebben mogen ontwerpen, zag ik weinig links tussen het Nederlandse designercollectief en Rijsel. Het lijkt er dan ook op dat de stad vooral een primeur heeft willen binnenhalen. “Design etc, Open borders” was immers de allereerste editie van de triennale Droog Event, die tot doel heeft recente ontwikkelingen te laten zien op het gebied van Europees design en van de kruisingen tussen design en andere kunstrichtingen en die telkens in een andere Europese stad zou gaan plaatsvinden.

Hoewel er dus heel wat inhoudelijke kritische kanttekeningen geplaatst kunnen worden bij de tentoonstellingen die er plaatsvonden, vond ik Tri Postal een meer dan geslaagd

experiment. Ten eerste door de centrale ligging van het gebouw. Net tussen de twee Rijselse stations in, kon je het makkelijk bezoeken in het uurtje voor je trein vertrekt. Ten tweede door de laagdrempeligheid. Een biljet voor de tentoonstellingen in Tri Postal kostte vijf euro. En voor die prijs kreeg je meer dan waar voor je geld. Wie dat wou, kon uren doorbrengen tussen werken en dingen die je nog nooit gezien had. Want dat was de échte sterkte van de tentoonstellingen in Tri Postal: ze toonden je dingen die je in musea of andere tentoonstellingsruimtes nog niet gezien had. Precies daarom is het jammer dat niet alle exposities even uitgebreid gedocumenteerd waren en dat niet alle documentatie in het Nederlands beschikbaar was. Maar Tri Postal manifesteerde zich in het cultuurjaar meteen als de meest geslaagde van alle metamorfoses die de stad heeft ondergaan.

4.

Het programma van Lille 2004 was verdeeld over drie seizoenen en kon worden ondergebracht in vijf grote categorieën: “les métamorphoses”, “les mondes parallèles”, “les maisons folie”, “expositions” en “spectacles”. De metamorfose was het kernbegrip van Lille 2004. Alles in het culturele jaar moest aantonen dat Rijsel niet langer een grijze, troosteloze regio is met een lang vervlogen industrieel verleden, maar dat het een jonge, kleurrijke en levende stad-in-beweging is geworden met een bloeiend cultureel leven. Als symbool van die metamorfose werden op diverse plaatsen in de stad en in de regio kunstwerken en installaties geplaatst die de passanten even moesten doen dromen. Het bekendste voorbeeld is het “forêt suspendue”, gemaakt door het scenografencollectief Lucie Lom. Het forêt suspendue werd eerst opgebouwd op de Place de l’Hôtel de Ville in Roubaix en reisde dan naar Arras, Rijsel en Hellemmes. Ik zag het van ver hangen toen ik die zondag in januari Roubaix binnenreed: een aaneengesloten bladerdek waarboven stammen uitsteken. Het moest lijken alsof het bos, als een ruimteschip, vanuit de hemel kwam om op aarde te landen, zei Didier Fusillier, directeur van Lille 2004. Het hing daar mooi, op het centrale plein van Roubaix. Maar toch overtuigde het niet. Opzichtige metalen zuilen waaraan de bomen opgehangen waren, verpestten de illusie dat het bos echt zweefde. Bovendien waren de bomen niet echt, maar nagemaaht in plastic. En de vogelgeluiden die je extra moesten inpeperen dat je wel degelijk in een bos liep, werkten eerder contraproductief. Het mooiste waren nog de open plekken in het bladerdek, waardoor je, als het weer meezat, de helblauwe hemel kon zien.

Opnieuw werd de inzet van Lille 2004 duidelijk. Dit omgekeerde bos moest niet zozeer gezien worden als het vrijblijvende en vluchtige niemendalletje dat het eigenlijk was, maar was een metafoor die de onbekende en tot de verbeelding sprekende mogelijkheden van

Rijsel symboliseerde. Rijsel, dat is die te gekke plaats waar de verbeelding aan de macht is en waar alles kan: dat is de boodschap die het bos moest uitdragen. Alsof Rijsel pas in 2004 zijn mei '68 beleefde. Alsof de ideeën van mei '68 in 2004 nog onveranderd relevant zijn.

Projecten als het omgekeerde bos legden bloot dat Lille 2004 niet alleen een culturele, maar ook een politieke gebeurtenis was. Met al die ondubbelzinnig positieve boodschappen leken de organisatoren van Lille 2004 niet zozeer de bezoekers, maar vooral de Rijselnaren zelf te willen overtuigen van de waarde en de kracht van hun stad. En van het feit dat hun politieke leiders het beste met hun voorhebben. Want net als Vlaanderen kampt de regio Nord-Pas de Calais met een steeds groeiende extreem-rechtse partij. De burgemeester wist dus wel wat ze deed toen ze uittentreuren herhaalde dat alle Rijselnaren van alle kleuren en gezindten harmonieus hebben meegebouwd aan het grote feest dat het Rijselse cultuurjaar was. De wens is de vader van de gedachte, zegt men wel eens.

Ook in “Mosaïc”, een andere metamorfose in het Parc de la Deûle even buiten Rijsel, overstemde de politieke boodschap het werk zelf. “Mosaïc” was een project waarbij tuinarchitecten, de mensen die roos en maatbeker letterlijk met elkaar verzoenen, kleine tuintjes bouwden in het grote park bij de Deûle. Elk van de tuintjes refereert aan een groep van immigranten die zich in de loop van de negentiende en de twintigste eeuw in Rijsel en omgeving hebben gevestigd, van Vlamingen over West-Afrikanen tot Italianen, Portugezen en Oost-Europeanen. De eerste tuin op het parcours was die van de Belgen, de eerste grote groep immigranten die Rijsel ontving. Zij kwamen de grens over om te werken in de textielindustrie. Aan het begin van de twintigste eeuw woonden naar schatting 170.000 Vlamingen in en om Rijsel. De tuin refereerde naar de toenmalige leefwereld van de Vlamingen: er was een soort van weefgetouw gebouwd waarop klimplanten groeiden; de bodem was bedekt met steenslag en steenkool.

Op de ook in uitstekend Nederlands beschikbare audiogids werden de verhalen van de immigranten gepersonaliseerd. Je moest echter bestand zijn tegen een zeemzoeterige politieke correctheid om ze helemaal te beluisteren. Neem nu het begin van het verhaal van de Portugese immigrant Antonio: “Ik heet Antonio. Ik ben geboren in Portugal en heb mijn land verlaten. Het was moeilijk. Ik wilde nergens anders leven dan in Portugal. Ik was verbannen. Maar toch is mijn leven goed geworden toen ik Frankrijk kwam wonen.” De verhalen zijn bewust simpel gehouden zodat ook kinderen ze kunnen begrijpen, maar de al te makkelijke toon ervan kwam vaker voor in tentoonstellingen en evenementen. Ik kan moeilijk geloven dat er nooit strubbelingen zijn tussen alle culturen die in Rijsel leven. Nochtans vind je in de

officiële taal van het Rijselse cultuurjaar nergens woorden als racisme, criminaliteit of samenlevingsproblemen terug.

Naast het omgekeerde bos en Mosaïc waren er in 2004 nog opvallende metamorfoses. “Les rues de Shanghai” namen met al hun billboards, lichtreclames en videowalls straten in van Rijsel, Duinkerken en Villeneuve-d’Ascq. Striptekenaar Jean-Claude Mézières maakte “Le chemin des étoiles”, een reeks van zeven science-fictionachtige bogen die een soort van teletijdmachines moesten voorstellen waarmee je in de ruimte gepiloteerd kon worden. Er was de teleurstellende Dream Cube van Walter van Beirendonck, een kubus met een spiegelvloer en wanden waarop beelden geprojecteerd werden uit Van Beirendoncks modeshows. Er waren de bamboeconstructies van Ephemera die het slotfeest mee kleur gaven, er was de lichtcirkel op het îlot Comtesse van Daniël Buren, een geurlabyrint, er waren nog veel meer van die soms tot de verbeelding sprekende, maar o zo vrijblijvende folietjes. Het meest geslaagd was nog de ingreep van Patrick Jouin, die de glazen overkappingen van het station Lille Flandres bedekte met roze lichtfilters. Erg mei ’68 ook, maar het maakte de aankomst in Rijsel wel een stuk warmer en verrassender.

5.

Tweede grote luik in het programma van Lille 2004: de “mondes parallèles”, de parallelle werelden, een begrip dat zo ruim en zo vaag is dat het het publiek afschrikt en eigenlijk alles kan bevatten, en dat deed het dan ook. De meeste « mondes parallèles” kwamen neer op themaweekends rond een bepaalde plaats (China, Japan, Polen, Marrakech, ...), een bepaalde kunstvorm (muziek, tango,...) of doodgewoon een bepaald thema (soep, water, ...). Het eerste weekend kwamen muzikanten, performers en andere kunstenaars uit New York naar Rijsel, kwestie van het imago van de bekendste en meest bruisende stad ter wereld ook een beetje op de hoofdstad van Nord-Pas de Calais te laten afstralen. In het slotweekend ging de aandacht uit naar de andere Culturele Hoofdstad van Europa in 2004, Genua.

Twee van de tweeëndertig “mondes parallèles” heb ik bezocht. Eentje met als thema Gent in en rond het Maison Folie van Lille-Wazemmes in het eerste weekend van juli en een ander rond het thema literatuur in het eerste weekend van november. Van dat laatste themaweekend - “monde parallèle” klinkt werkelijk ridicul -, dat mee georganiseerd werd door het Conseil Général du Nord, maakte ik een “parcours poétique” en de literaire avond “poésie verticale” mee. Het idee voor het “parcours poétique” was interessant: tien dichters uit Frankrijk, België en Italië (“poètes européens”, noemde men dat in Lille 2004-*newspeak* en onwaar is dat niet) lezen gedichten voor over kunstwerken bij die bewuste kunstwerken

zelf. Het “parcours poétique” vond plaats in het Palais des Beaux Arts, waar eerder al de succesvolle Rubenstentoonstelling had plaatsgevonden. Bij Rubens’ “Descente du croix” las Jacques Darras een gedicht voor. Het was een hele belevenis Edoardo Sanguineti in het Italiaans een gedicht te horen lezen bij « Allégories des vanités du monde » van Pieter Boel, maar helaas was bij de parcours poétiques geen tekstboek voorzien. Wie de voorgelezen gedichten niet kende, moest goed de oren spitsen en moest en zelf maar op zoek gaan. Een foldertje met wat uitleg over de dichters (Julien Blaine, Ludovic Degroote, Jacques Darras, Georges Guillain, Serge Pey, Claudio Pozzani en Edoardo Sanguineti) had ik bij het binnenkomen wel gekregen, maar groot was mijn verbazing toen ik de aangekondigde Stefan Hertmans niet in het programma opgenomen zag. Niemand had ons iets verteld over programmawijzigingen, en niemand heeft dat die avond nog gedaan. Jammer maar helaas dus.

Even groot was mijn verbazing toen ik Hertmans ook niet op het programma zag staan van de literaire avond “poésie verticale”, waar hij eveneens aangekondigd was. De Noord-Franse dichteres Colette Nys-Masure was dan weer niet voorzien, maar wel aanwezig. Het evenement vond plaats in de Eglise Saint-André, een van de vele mooie kerken die Rijsel rijk is. Naast Nys-Masure las ook de Vlaamse dichter Roland Jooris er gedichten voor. Zij werden afgewisseld door muziek uit alle hoeken van de wereld. In een katholieke kerk in Rijsel hoorde ik de Iraniërs van Ahura Project betoverende soefistische poëzie uit de elfde eeuw zingen. Stellaria Fagone en Suzanne Kelling brachten een ontroerend Kyrie en de Italiaanse chanteuse Claudia Pastorina zong een fado-lied van de Portugese Dulce Pontes in de oorspronkelijke taal. Voor muziekliefhebbers was “poésie verticale” dan ook een prachtige avond. Literatuur liefhebbers bleven met twee dichters tegenover zes muziekgroepen wel op hun honger zitten. En het onvolledige en verkeerde programma foldertje getuigde van een gebrek aan respect voor het publiek.

En het werd nog erger. Toen ik me na deze avond nog naar de Vieille Bourse begaf om er de “Boulevard des Poètes” te beluisteren, een installatie waarbij je grote twintigste-eeuwse schrijvers van Apollinaire tot Jim Morisson zelf uit hun werk kon horen voorlezen, stond ik voor gesloten deuren. In de folder van de “monde parallèle literature” stond dat de installatie “tout le week-end” toegankelijk was. Niet dus. Een mens is dan al eens van goede wil.

De gebrekkige communicatie was een van de grote problemen waar Lille 2004, mede door zijn grootschaligheid, mee te kampen had. Hoe kun je het publiek ook warm maken voor meer dan 2.000 evenementen in minder dan 365 dagen tijd? Hoe krijg je in de eerste plaats uitgelegd wat er wanneer plaatsvindt? Komt nog bij dat, als je evenementen namen geeft als

“monde parallèle”, de bezoeker eerst een halve bladzijde uitleg moet lezen om te weten wat er nu eigenlijk gebeurt. Door de spreiding van de activiteiten over een hele regio, van Boulogne-sur-Mer tot Kortrijk en Maubeuge, kwam het meer dan eens voor dat heel wat activiteiten op hetzelfde moment plaatsvonden. En dus moest iedereen keuzes maken. Ook de openingsuren konden voor verwarring zorgen. Wie op maandag of dinsdag iets wilde bezoeken, kwam vaak bedrogen uit. En de “Pass Lille 2004”, waarmee je een hele dag gratis gebruik kon maken van de metro in Rijsel, gold als entreeticket voor sommige locaties, maar niet voor allemaal. Al deze factoren maakten het plannen van een bezoek aan Lille 2004 tijdrovend en ontmoedigend. Dat volgens de voorlopige cijfers zeven miljoen mensen uiteindelijk toch de weg hebben gevonden naar een van de Lille 2004-activiteiten, mag dan ook een succes genoemd worden.

6.

Ondanks het grote bezoekersaantal blijft het zeer de vraag of Lille 2004 er echt in geslaagd is alle Rijselnaren bij het cultuurjaar te betrekken. De lakmoesproef hiervoor zal het succes van de “maisons Folie” worden, de tot tentoonstellings- en ontmoetingsruimtes omgeturnde oude gebouwen waar buurtbewoners elkaar kunnen ontmoeten en in aanraking kunnen komen met hedendaagse kunst. Er zijn er twaalf in het totaal, verspreid over het hele grondgebied van de Rijselse euroregio: twee in Rijsel zelf, en telkens een in Roubaix, Tourcoing, Villeneuve d’Ascq, Lambersart, Mons-en-Baroeul, Maubeuge en Arras. Drie maisons Folie bevinden zich op Belgisch grondgebied: in Bergen, Doornik en Kortrijk. Elk van de maisons Folie werd ingericht in samenspraak met de buurt waarin ze zouden komen. Directe democratie. Ze bevatten stuk voor stuk tentoonstellingsruimtes, theaterzalen, kunstenaarsateliers, keukens en eetzalen. Met de MF’s wil de organisatie van Lille 2004 het sociale weefsel in de wijken versterken. Mensen van alle leeftijden en etnieën moeten er elkaar kunnen vinden en ontmoeten. Men kon weinig duidelijker maken dat cultuur in Lille 2004 in de eerste plaats een politiek doel diende.

Het pronkstuk onder de MF’s is dat van Lille-Wazemmes, de multiculturele wijk waar elke zondag de exotische en hectische markt van Wazemmes plaatsvindt. Het MF heeft er een plaats gevonden in een oude textielfabriek, die van de Nederlandse architect Lars Spuybroek een opvallende nieuwe gevel heeft gekregen. Het MF bevat op vraag van de buurtbewoners zelfs een hamam. De eerste keer dat ik in het MF van Lille-Wazemmes was, zag ik een Japanse juffrouw verkleed als dier rondscharrelen in een kamer gevuld met zagemeel. Ze maakte deel uit van een tentoonstelling over Japanse kunst. De tweede keer kwam ik er om

mijn tweede “monde parallèle” mee te maken: die waarin Gent centraal stond.

Het programma van “Gand Cru”, zoals de monde parallèle heette, werd ontwikkeld door Onder de torens, een vereniging van acht Gentse cultuurhuizen: DAS theater, Het Muziek Lod, Kopergietery, Les Ballets C. de la B., Nieuwpoorttheater, Toneelgroep Ceremonia, Victoria en Vooruit. Daarnaast werd er samengewerkt met het Museum Dr. Guislain, dat een colloquium hielp organiseren over de grenzen tussen gekheid en wetenschap, kunst en theater, en met het kortfilmfestival COURTisane. Op vrijdagavond deden de Trois Soeurs Têtues Clara, Maria en Sonja la Grosse hun feestelijke intrede in Wazemmes. De Trois Soeurs Têtues zijn reuzen, gebaseerd op personages uit toneelstukken van Eric de Volder van Toneelgroep Ceremonia. Ze werden begeleid door de “hinkepootmarsen” van de onvolprezen fanfare Banda Azufaifo van Dick van der Harst (Het Muziek Lod). Op zondagochtend rukten de drie zussen weer uit. Met Banda Azufaifo in hun gevolg, maakten ze een toertje door de straten en langs de markt van Wazemmes. Het leverde een surreëel en fascinerend schouwspel op dat op vele nieuwsgierige blikken werd getrakteerd.

Maar bij die nieuwsgierige blikken bleef het ook. De avond tevoren hadden vooral Gentenaren de optredens van Belgische popgroepen op de binnenkoer van het MF gevolgd. De buurtbewoners waren er op een hand te tellen. Ook op zondagmiddag was de opkomst van de Wazemmois vrij gering, ondanks de gratis geserveerde picon-vin blanc aperitief. Nochtans waren er ook tentoonstellingen te zien en werd er op zondagmiddag muziek gedraaid bij de beelden uit de Tour de France van die dag.

Er blijft dus vooralsnog een kloof bestaan tussen de theorie van het MF als ontmoetingsplaats die vergroeid is met de wijk, en de praktijk. Maatbeker en roos laten zich niet altijd zo makkelijk verenigen als in het utopische werk van Beuys. Natuurlijk hebben de MF's tijd nodig om zich verder te ontwikkelen en moeten de mensen de nieuwe buurthuizen een beetje gewoon worden. Wellicht duurt het een jaar of tien voor ze echt volwassen kunnen worden. Maar op lange termijn zullen de MF's het enige zijn dat van Lille 2004 zal overblijven. Als ze mislukken, zou dat met terugwerkende kracht tegelijk de mislukking betekenen van het hele sociaal-culturele project van Lille 2004.

7.

Het maison Folie Kortrijk kon op een evaluatieavond begin november geen onverdeeld positieve balans voorleggen. Binnen het netwerk van MF's nam dat van Kortrijk sowieso een bijzondere plaats in: het bestond niet uit één gebouw, maar nam een aantal locaties op het

Buda-eiland in de Leie. De Tacktoeren, thuishaven van onder meer Theater Antigone en Dans in Kortrijk, nam er samen met de tot lounge omgevormde paardenstallen van het Broelmuseum de centrale plaats in. In het kader van het maison Folie werden drie zogenaamde “broeinesten” van kunstenaars gecreëerd. Drie kunstenaars mochten van maart tot november 2004 in de Tacktoeren resideren om er te werken aan een project, dat in de laatste week van het verblijf tentoongesteld of getoond zou worden. In de tussentijd kon het publiek via “rencontres” of ontmoetingsavonden kennismaken met de kunstenaars en hun projecten. De bekende Zuid-Afrikaanse kunstenaar Kendell Geers onderzocht tijdens zijn verblijf in Kortrijk samen met vier dansers de relatie tussen beeld, klank en beweging. Touki Delphine van de Nederlandse Veenstudio bedacht het theatrale spel “Paling moet-ie daarin”. Superamas ten slotte, een Frans-Oostenrijks collectief, voerde een diepgaand onderzoek naar de mechanismen van de macht.

Naast de broeinesten bestond de programmatie van het MF Kortrijk, dat zichzelf als een “artistiek laboratorium” omschrijft, uit “Temps Forts”. “Temps Forts” waren “verhevigde momenten in de werking van de artistieke partners [van het maison Folie Kortrijk, BVdS]. Het [waren] injecties van felle bedrijvigheid, van koortsachtige arbeid, van publieke ontmoeting en verhoogde zichtbaarheid”. Concreet bedoelde men met deze Temps Forts nieuwe toneelstukken van Theater Antigone, de 2004-editie van het nieuwe-muziekfestival Happy New Ears en de designtentoonstelling “Tijdelijk verblijf” in het Broelmuseum. Het moet geen wonder heten dat de communicatie achteraf als een van de grote problemen van het maison Folie Kortrijk werd gezien. Na het druk bijgewoonde openingsfeest van 6 maart, bleef het bezoekersaantal voor de wekelijkse “rencontres” bijzonder laag. Ondanks de inrichting van een Buda Information Lounge in de bibliotheek van Kortrijk, waar mensen informatie konden vinden over de residerende kunstenaars, voelden de Kortrijkzanen zich onvoldoende geïnformeerd over wat er gaande was. Het door de artistieke leiding van Buda gehanteerde jargon hielp niet om de kloof met het publiek te dichten. Er was te veel aandacht voor de maatbeker. De roos werd uit het oog verloren.

Toch is het maison Folie Kortrijk in meer dan een opzicht geslaagd te noemen. De kunstenaars zelf waren verguld met de tijd en ruimte die ze in Kortrijk kregen om hun ding te doen. De artistieke samenwerking tussen Kortrijk en Rijsel is door het maison Folie bestendig, al heeft het volgens artistiek coördinator Kurt Vanbelleghem niet het verhoopte artistieke netwerk opgeleverd tussen Vlaanderen, Wallonië en Frankrijk. Belangrijk voor de toekomst van Kortrijk is dat de verschillende culturele organisaties in Kortrijk door het maison Folie naar elkaar toe gegroeid zijn. Zozeer zelfs, dat vanaf 2006 kunstencentrum

Limelight, Beeldenstorm, vzw Buda en Dans in Kortrijk opgaan in het nieuwe kunstencentrum Buda. Later zou ook Happy New Ears daarbij aansluiten. In ieder geval is het nog te vroeg om nu al een definitieve evaluatie te geven van de artistieke dynamiek op het Buda-eiland.

De inkapseling van de Buda-activiteiten binnen de maison Folie-structuur was tegelijk een stimulans en een hinderpaal. Een stimulans omdat het nieuwe projecten mogelijk maakte, een hinderpaal omdat plots binnen een termijn van zes maanden een heleboel zaken moesten gebeuren waar meer tijd voor nodig was. Een hele mooie verwezenlijking in het kader van het MF Kortrijk was de voorstelling “Dédé le taxi” van Theater Antigone, een coproductie tussen Noord-Franse, Kortrijkse en Nederlandse organisaties waarover u meer kunt lezen op pp. xx-xx.

8.

Ook tentoonstellingen stonden op het programma van Lille 2004. In het eerste seizoen was het driedelige “Flower Power” de blikvanger. Het tweede seizoen bracht de absolute publiekstopper van Lille 2004 en tegelijk de meest traditionele van alle Lille 2004-tentoonstelling: de Rubens-expo in het Palais des Beaux Arts, die meer dan 300.000 bezoekers ontving. Dat is een mooi aantal, maar het verliest toch van zijn glans als we vergelijken met de grote tentoonstelling over Jan van Eyck in het eerste seizoen van Brugge 2002. Die haalde om en bij de 320.000 bezoekers, en nam daarmee bijna de helft van alle verkochte tickets voor Brugge 2002 voor zijn rekening. De Rijksse Rubens-expo was de eerste grote Rubens-retrospectieve sinds 1977. Ze kwam tot stand in nauwe samenwerking met de stad Antwerpen, die samen met Rijsel het Wereldrubensjaar 2004 organiseerde. Er bestond zelfs een “Rubens all-in pass” waarmee je de tentoonstellingen in Rijsel en Antwerpen kon gaan bekijken.

163 werken werden tentoongesteld uit uiteenlopende Europese collecties. Een chronologisch parcours leidde de bezoeker langs Rubens’ debuutjaren en zijn succes in Italië. Van bij zijn terugkeer in Antwerpen in 1608 werd de expositie thematisch ingedeeld naar opdrachtgevers: burgers, vorsten en aristocraten enerzijds en kerken anderzijds. Alle aspecten van zijn talent kwamen er aan bod: schilderijen, olieverfschetsen, tekeningen en zelfs wandtapijten. In de pers werd onder meer opgemerkt dat het een erg “Franse” Rubens-tentoonstelling was, met veel aandacht voor het grote gebaar. Zo was één zaal gevuld met vijf zeer grote altaarstukken uit Noord-Franse kerken. Die stukken contrasteerden dan weer mooi met de intieme en soms erg persoonlijke tekeningen van Rubens, die toch ook aanwezig

waren en misschien wel het hoogtepunt van de tentoonstelling vormden. Kritiek kwam er vooral op de onvolledigheid van de geboden informatie. Op de bordjes bij de schilderijen werd nergens het jaar van ontstaan van het werk vermeld, wat nochtans nuttig zou zijn om de evolutie in Rubens' oeuvre te kunnen volgen.

Rubens stond nog in twee andere tentoonstellingen centraal. In het Palais Rameau lieten achtentwintig hedendaagse kunstenaars zich inspireren door thema's die Rubens ook bezighielden. In het Musée des Beaux-Arts van Arras liep een tentoonstelling met als titel "Rubens contre Poussin. La querelle du coloris dans la peinture française à la fin du 17ième siècle ».

In ieder geval bewijst de Rijselse Rubens-tentoonstelling dat grote namen van canonieke kunstenaars nog altijd een garantie voor succes betekenen. Ook de Watteau-tentoonstelling in Valenciennes ("Watteau et la fête galante") wist de zielen te beroeren. En de expo "Picasso. Peintre d'objets. Objets de peintre » in La Piscine in Roubaix onthaalde in zijn eerste maand vijfenveertigduizend bezoekers.

Om de eigen regio extra in de kijker te zetten, hanteerden de organisatoren van Lille 2004 een dubbele strategie. In de eerste plaats werden er expo's gewijd aan grote figuren uit de Nord. De Watteau-expo in Valenciennes was daar een van. Maar evengoed kon je in Boulogne een originele tentoonstelling gaan bekijken over Auguste Mariette Pacha, een pionier in de Egyptologie die uit de streek van Boulogne afkomstig was. In La Piscine in Roubaix kon je dan weer zelfportretten zien van de in 2000 overleden schilder Eugène Leroy, ook een nordist.

Daarnaast werd er, in de goede traditie van cultuurspreiding en -participatie, kunst gebracht naar 12 gemeenten uit de regio die geen museum hebben. Belangrijke werken uit nationale en regionale musea werden naar het volk gebracht. Zo kon men in januari 2004 werk van Rodin gaan bekijken in het gemeentehuis van Liévin, mocht de bevolking van Denain in juni kennismaken met de kunst van Jean Tinguely en verheugde Hesdin zich in oktober op de schilderijen van Rembrandt. "Les beffrois de la culture" heette deze reeks van twaalf tentoonstellingen. Ze vormde een eerlijke poging om kunst dichterbij de bevolking van de Nord te brengen. Een geslaagde vereniging van de roos en de maatbeker.

9.

Naast deze tentoonstellingen waren er nog tientallen exposities in en ver buiten Rijsel over alle denkbare deelgebieden van hoge en lage cultuur. Het Musée d'art moderne de Lille Métropole in Villeneuve d'Ascq pakte uit met een retrospectieve over de Fluxuskunstenaar

Robert Filliou en met een succesvolle tentoonstelling over de verbanden tussen Mexicaanse en Europese kunst en kunstenaars van 1910 tot 1960. In het Musée Cateau-Cambrésis kon je zien hoezeer Henri Matisse bezig is geweest met stoffen en kleuren, kind van de textielstreek als hij was. In Calais, stad van de kant en daarom ook een beetje van de mode, toonde de expositie “Robe/ rêve: rêves de robe” bal- en andere feestelijke jurken van internationaal vermaarde ontwerpers. Douai focuste op het circus. Het Musée de la Chartreuse toonde er hoe kunstenaars het circus verbeeld en gebruikt hebben in hun werk.

In het Centre Historique Minier in Lewarde zag ik een voor één keer neutrale en informatieve tentoonstelling over immigratie in het mijnbassin van Nord-Pas de Calais. De eerste immigranten waren er Belgen. Uit de Borinage kwamen ze op het einde van de achttiende eeuw naar Noord-Frankrijk om er de mijnbouw te helpen ontwikkelen. Later kwamen ook de mijnwerkers. In de negentiende eeuw zwermden Belgische arbeiders over alle industrietakken uit. In de mijnen werden ze vanaf ca. 1890 vervangen door de Italianen. Nog later volgden de Polen en de Algerijnen. De Marokkanen waren de minst fortuinlijke immigranten. Arbeiders werden in Marokko geronseld vanaf de jaren vijftig. Hun komst was paradoxaal genoeg niet het gevolg van een groeiende mijnactiviteit, maar van een afnemende. De planning voor de sluiting van de mijnen maakte dat er vooral behoefte was aan flexibele arbeidskrachten met korte contracten van bepaalde duur. Tussen 1956 en 1977 kwamen 78.000 Marokkanen vanuit het zuidwesten van het land naar het Noord-Franse mijnbassin. In 1977 werd gestopt met de begeleide immigratie van mijnwerkers. De mijnen sloten, de Marokkaanse mijnwerkers werden, vaak na jaren van arbeid in Frankrijk, aangemoedigd terug te keren naar hun land. Slechts weinigen deden dat. De economische toestand van Marokko was niet meteen uitnodigend, en de kinderen van de immigranten groeiden op in Franse scholen. Voor velen van hen brak in de jaren '80 een moeilijke tijd aan. In deze tentoonstelling werd de moeilijke situatie van vele geëmigreerde arbeiders helder uit de doeken gedaan. Wervende affiches (“Devenez mineur! Premier ouvrier de France ») en inburgeringsboekjes (« Comment devenir français ? ») toonden dat migratie in die tijd nog als iets eervols beschouwd werd.

Vanuit Lewarde reed ik een uur verder noordoostwaarts, naar La Coupole d'Helfaut, een tot museum omgevormde ondergrondse lanceerbasis uit de Tweede Wereldoorlog bij Saint-Omer, en ik had niet het gevoel dat de streek die ik doorkruiste iets te maken had met Rijsel. De groene, paarse en rode vlaggen van Lille 2004 deden me beseffen dat de tentoonstelling “La terre vue du ciel” in La Coupole wel degelijk deel uitmaakte van het Lille 2004-programma en ik dacht op de expositie wel een link te vinden. Maar die vond ik niet. Ik

kon deze tentoonstelling over luchtfotografie op geen enkele manier verbinden met wat ik al gezien had in Rijsel. De expo was informatief, dat wel, maar moest ze nu echt onder de Lille 2004-vlag ressorteren? Het is een vraag die vaker bij me opkwam toen ik dingen buiten Rijsel ging bekijken: wat heeft dit nog te maken met Rijsel?

Waarnemers hebben bij het slot van Lille 2004 opgemerkt dat het cultuurjaar vooral in Rijsel zelf voor veel animo heeft gezorgd. De poging van de organisatoren om een uitgestrekt grondgebied van 4 miljoen inwoners te bieden, is niet volkomen geslaagd. In de eerste plaats heeft dat wellicht te maken met fysieke beperkingen. Ook al mag je gratis op de metro in Rijsel, met die metro raak je niet tot in Calais, laat staan tot in Maubeuge of Lewarde. En een dag is, zeker met de dikwijls vreemde openingsuren, gauw om. Bovendien was er in Rijsel zelf zo veel te zien dat weinig bezoekers de neiging gehad zullen hebben om nog eens heel de région Nord-Pas de Calais, Henegouwen en Zuid-West-Vlaanderen af te zwerven.

Maar ook al kun je je afvragen of de regionale spreiding altijd relevant was, toch valt niet te ontkennen dat ze wel effect heeft gehad. Was ik in La Coupole d'Helfaut geweest zonder Lille 2004? Wellicht niet. En hetzelfde geldt voor het Centre Historique Minier in Lewarde. Hoe bescheiden het resultaat ook is, Lille 2004 zal er in ieder geval voor gezorgd hebben dat de hele euroregio aan bekendheid heeft gewonnen. Het feit dat de Noord-Franse stad Lens eind 2004 werd uitgekozen als standplaats voor het Louvre II, zal de culturele aantrekkingskracht van de Nord alleen nog maar vergroten.

De gelijktijdige programmatie in verschillende steden en gemeenten dwong tot het maken van keuzes. Zo toonde Kendell Geers het resultaat van zijn artistieke onderzoek in het maison Folie Kortrijk precies op het moment dat in Rijsel zelf het slotfeest losbarstte. Wie beide wou zien, was eraan voor de moeite. En het slotfeest, dat was één van de grote volksfeesten die Lille 2004 volgens de organisatoren zo bijzonder maakten.

10.

Daarmee zijn we bij het laatste punt van de Lille 2004-programmatie aanbeland: de feesten en spektakels. Zoals in elke Culturele Hoofdstad van Europa, kon je ook in Rijsel allerhande toneelvoorstellingen, choreografieën, concerten en evenementen bijwonen. Grote internationale namen werden uitgenodigd: William Forsythe kwam met zijn Frankfurt Ballet naar Rijsel, en Peter Brook, een van de meest toonaangevende toneelregisseurs van de laatste halve eeuw, mocht een nieuwe productie voorstellen in het Théâtre du Nord.

Maar het fierste van al waren de organisatoren toch op de grote volksfeesten die in de straten van Rijsel en andere gemeenten in de omgeving werden gehouden. Massamanifestaties

waarop de bevolking doordrenkt kon worden van de utopische boodschap van Lille 2004. Het begon met een bal blanc op 6 december 2003, dat gebukt ging onder zijn succes. Er was gevraagd om zich zoveel mogelijk in het wit te kleden die avond, opdat de witte mensenmassa zou kunnen dienen als een levend projectiescherm. De cijfers variëren, maar wellicht hebben die avond meer dan 650.000 mensen het centrum van Rijsel opgezocht om er de festiviteiten bij te wonen. Hector Berlioz' "Chant des chemins de fer" klonk vanop een podium dat opgesteld was voor het station van Lille Flandres. Een volgepakte rue Faidherbe probeerde te luisteren, maar de geluidsinfrastructuur was duidelijk niet berekend op de toegestroomde massa. Helemaal erg werd het toen het volk dat voor het podium stond samengedrukt dreigde te raken en de verdere voorziene concerten moest annuleren.

Jammer eigenlijk, want als je de mensenzee waarin je stond en de gebrekkige organisatie even probeerde te vergeten, zat de sfeer wel goed. Flitsende beelden werden geprojecteerd op de mensenmassa en op de gebouwen in het centrum van Rijsel. Een stoet van wagens bevolkt door muzikanten schuifelde centimeter voor centimeter door de massa. DJ's lieten hun dreunende beats de hele nacht door de dansende straten galmen. Het was feest, dat was duidelijk, en er werd veel verwacht van het cultuurjaar. Maar wat overbleef, was toch vooral de kater van de verstikkende menigte en het wantrouwen in de organisatie die niet voorbereid was op zoveel volk.

In april 2004 transporteerde de organisatie van Lille 2004 een Spaans gebruik naar de wijken van Rijsel voor la fête de Fallas. Fallas zijn metershoge sculpturen uit hout, karton en was die door de bewoners van de wijken gemaakt worden en elk jaar op een bepaalde dag door de stad gedragen worden en daarna verbrand. Het zijn dingen die de stad moeten symboliseren, die de vrucht zijn van samenwerking van de bewoners en van hun verbeelding, en daarom past la fête des fallas uitstekend in het Lille 2004-discours van harmonie, verbeeldingskracht en optimisme. Bovendien heeft Rijsel een hele tijd onder Spaans bewind geleefd en was dit een originele manier om naar dat Spaanse verleden te verwijzen.

Begin juli 2004 toreunden andere hoge constructies uit boven de straten: de géants!, de reuzen. Reuzen uit Frankrijk, België, Spanje, Groot-Brittannië, Mexico, China en Japan ontmoetten elkaar op hun ommegang door Rijsel. De interesse was massaal, de sfeer verwonderd en uitgelaten. Met evenementen als Géants! maakte Lille 2004 duidelijk dat ook volkscultuur een plaats kon vinden in haar cultuurbegrip. Maar bovenal wilde men Rijsel met deze volksfeesten aan de buitenwereld tonen als een vrolijke, een feestelijke en een kleurrijke stad, een "Barcelona van het noorden", zoals wel eens gezegd werd. Daarom werd in de loop

van het cultuurjaar besloten om, na een openingsfeest ook een slotfeest te geven, een “fête de toutes les couleurs”.

Na de kater van het bal blanc hield iedereen zijn hart vast voor dat slotfeest. Maar al gauw bleek dat dat niet nodig was. Naar schatting 350.000 mensen hebben het culturele jaar uitgewuifd. Er heerste een gezellige drukte in Rijsel, maar verstikkend werd het nooit. Er was muziek van op praalwagens, er was straattheater in alle vormen en kleuren, er was de bonte massa die zich te goed deed aan glühwein en soep. De bamboeconstructie van Ephemera op de place du Général de Gaulle, een van de vele “metamorphoses” die de stad nog even opvrolijkten, werd in vele kleuren belicht en spuwde vuur op de maat van de muziek.

Het was daar, op dat moment, in de kleurige drukte van een winteravond, dat ik me voor het eerst thuis voelde in een stad die de mijne niet is. Een stad op mensenmaat die warmte, gezelligheid en ambiance kan bieden. Geen grijze industriestad, verre van. Maar ook geen hippe metropool die op alle momenten al je zintuigen aanspreekt. Rijsel, bedacht ik, is niet het département du Nord, laat staan de région Nord-Pas de Calais. En nog veel minder een euroregio die reikt tot Doornik en Kortrijk. Rijsel, dat is een aangename stad van 170.000 inwoners die in 2004 getoond heeft dat ze een en ander in haar mars heeft. Alleen had het haar gesierd mocht ze zich beperkt hebben tot haar capaciteiten. Want, hoe je het ook draait of keert: Calais, dat is Rijsel niet. Maubeuge evenmin. En als je in Kortrijk loopt, is Rijsel wel heel ver weg.

11.

De voorlopige cijfers van Lille 2004 laten een mooie balans zien. In de eerste twee seizoenen hebben meer dan 7 miljoen mensen evenementen van Lille 2004 bijgewoond. Er werden meer dan 1,5 miljoen betalende tickets verkocht. Vele Belgen staken de grens over om Rijsel te bezoeken, maar er was evengoed belangstelling vanuit Nederland, Duitsland, Groot-Brittannië, Spanje en Italië. In de eerste helft van 2004 bezochten 600.000 mensen het Rijselse Office du Tourisme. Dat is zowat het dubbele van het aantal bezoekers over het hele jaar 2003. Er waren 33 procent meer hotelovernachtingen dan het voorgaande jaar en er was een kwart meer verkeer op de Eurostarverbinding tussen Londen en Rijsel.

Ter vergelijking: in Brugge, sowieso al een aantrekkingspool voor toeristen van overal ter wereld, steeg het aantal hotelovernachtingen in het culturele jaar slechts met 9 procent (al dient daar ook bij gezegd te worden dat het culturele jaar in Brugge maar negen maanden duurde, en in Rijsel bijna twaalf volle maanden). De hoofdstad van West-Vlaanderen mocht

in zijn jaar als Culturele Hoofdstad van Europa 1,4 miljoen bezoekers begroeten. Zij hebben deelgenomen aan een of meer van de 1.227 evenementen in het kader van Brugge 2002.

Tijdens het Brugse cultuurjaar steeg het bezoekersaantal aan het toeristische informatiekantoor met 46,11 procent. Zowel in Rijsel als in Brugge toonden de cijfers aan dat het culturele jaar geslaagd was, geslaagd móest zijn. De maatbeker was mooi volgelopen. Of er nog een roos in paste, is een andere vraag.

De cijfers geven immers geen antwoord op de vraag of het cultuurjaar ook in programmatisch en communicatief opzicht geslaagd was. Daarover zijn de meningen veel genuanceerder. Brugge 2002 werd wijd en zijd geprezen om de voorbeeldige communicatie en werving, die wellicht in grote mate bijgedragen heeft tot het welslagen van het Brugse Europese Cultuurjaar. Lille 2004 had op dat vlak veel van Brugge kunnen leren. Maar de organisatie verloor zich in een onoverzichtelijk kluwen van geïsoleerde evenementen, in een discours dat vooral moest aantonen hoe postmodern en overdacht het allemaal was (“metamorphoses”, “mondes parallèles”). Ik kan me voorstellen dat ze daarmee meteen uit de gratie gevallen is van een groot deel van het publiek dat Lille 2004 eigenlijk had kunnen aanspreken.

Op programmatisch vlak werd Brugge geprezen om zijn uitstekende architectuurprogramma met o.m. het nieuwe Concertgebouw en het paviljoen van Toyo Ito op de Burg. Het Concertgebouw werd eind 2002 nog beschouwd als een van de meest succesvolle verwezenlijkingen van het Brugse Europese Cultuurjaar. Anno 2005 zit het door exploitatie- en publieksproblemen in financiële moeilijkheden, al doet dat niets af van de architecturale waarde van het gebouw, dat door de meeste kenners als een van de topwerken in Vlaanderen beschouwd wordt. Ook de Jan van Eyck-tentoonstelling werd tot de hoogtepunten van Brugge 2002 gerekend. En bovenal verbaasde men er zich over hoe de organisatie de oorspronkelijke scepsis van de plaatselijke bevolking door een geslaagde communicatie heeft kunnen ombuigen. Eén van de belangrijkste redenen voor het welslagen van Brugge 2002 werd ook het aanvaarden van de eigen grenzen genoemd: Brugge bleef binnen de grenzen van zijn mogelijkheden als middelgrote stad met een rijk cultureel patrimonium. De organisatie maakte zich nooit schuldig aan megalomanie.

In Rijsel lag dat wel even anders. Het officiële discours herhaalde uitentreuren dat dit jaar als Culturele Hoofdstad van Europa de stad en de streek in een onstopbare vlucht vooruit zouden lanceren. Niet minder dan alle Rijselnaren en alle bewoners van de immer groeiende Rijselse euroregio zouden de vruchten kunnen plukken van hun harmonieuze en dynamische samenwerking. Want cultuur, zo werd allen ingepeperd, brengt de mensen samen. Je moet de

mensen dus vooral het gevoel geven dat dit culturele jaar niet van boven uit opgelegd werd, maar dat ze het zelf gemaakt hebben. En dat zal hier en daar wel gelukt zijn. Alleen kon je in Rijsel in 2004 bijna nooit naar een tentoonstelling of een evenement gaan kijken zonder dat je het gevoel had uitdrager te zijn van de politieke utopie die Lille 2004 in de eerste plaats was. Cultuur werd meer dan eens herleid tot drager van een politieke boodschap. Niet verwonderlijk als je weet dat Rijsel eigenlijk eerst de Olympische Spelen van 2004 wilde binnenhalen. Pas toen dat mislukte, ging men voor de titel van Culturele Hoofdstad van Europa als aardige tweede. Cultuur of sport, het maakte niet veel uit. Als Rijsel maar in het nieuws kwam.

Op programmatisch vlak viel het uiterst brede cultuurbegrip van Lille 2004 op. Terwijl Brugge zich nog iets te krampachtig op de traditionele kunstuitingen concentreerde, liet Rijsel reuzen in de straten paraderen en bracht de stad een expositie over de ontwikkeling van computerspelletjes. Met dat brede cultuurbegrip wilde de organisatie wellicht ook het grote jonge publiek van Rijsel aanspreken. En dat lijkt me geen slechte keuze. In Lille Métropole is maar liefst 42 % van de bevolking jonger dan 25. Zij zullen de toekomst van de stad gaan uitmaken. Voor hen kan Lille 2004 hopelijk het begin zijn van een nieuw tijdperk met een hervonden zelfvertrouwen. Precies op dat punt heeft Rijsel veel beter gescoord dan Brugge, waar het gebrek aan evenementen en activiteiten van en voor jongeren als een van de mislukkingen werd ervaren. Ook op het vlak van actuele kunst deed Lille 2004 het beter dan Brugge 2002, dat er maar heel marginaal aandacht aan schonk. “Les Afriques” was een meesterlijke tentoonstelling en actuele kunst was voortdurend en in alle vormen en maten aanwezig in het programma. Ik ben de curatoren van “Flower Power” nog altijd dankbaar dat ik de “Rose für die direkte Demokratie” van Joseph Beuys heb leren kennen.

Literatuur werd dan weer nogal stiefmoederlijk behandeld. Er was de “monde parallèle littérature” op het einde van het culturele jaar. Daarnaast werd een schrijfpdracht gegeven aan Marie Desplechin rond het thema “Migrations d’une heure ou d’une vie, d’ici et d’ailleurs, d’autres lieux et d’autres temps”. Desplechin schreef een verhaaltje over een ontmoeting tussen een bewoner van de Nord die afstamt van Vlaamse voorouders en een vluchteling die via Sangatte naar Groot-Brittannië probeert te geraken. Het is alweer te politiek correct om te kunnen raken. Dat verhaaltje werd aan zeven andere “auteurs émergents” uit verschillende windstreken voorgelegd. Voor het Nederlandse taalgebied was dat Oscar van den Boogaard. De schrijvers mochten zich laten inspireren door een aspect van Desplechins verhaal dat hen aansprak en schreven zo zeven extra verhalen - die elk een “migratie” van het oorspronkelijke verhaal waren. Ook hier haalt het dure discours het van het

artistieke resultaat. De verhalen werden in de loop van het culturele jaar apart en gratis verdeeld en op het einde van 2004 gebundeld in een boekje. Meer dan dat boekje blijft er niet over van het literaire luik van Lille 2004. En dat boekje zal dan, helaas, ook nog snel in de vergetelheid raken.

12.

Wat met de rest van Lille 2004? Zal dat een blijvend effect hebben? Zal het jaar als Culturele Hoofdstad van Europa sporen nalaten? Zal er sprake zijn van een “avant-Lille 2004” en een “après-Lille 2004”, zoals een commentator hoopte? Het valt af te wachten.

Ik geloof dat het Rijselse cultuurjaar een positieve invloed heeft gehad op de jonge bevolking van Rijsel. Ik geloof dat dat zich aangesproken voelde door het enthousiasme en het optimisme van Lille 2004. Ik geloof ook dat de organisatie erin geslaagd is de mensen af en toe te doen dromen, mee te nemen naar een andere werkelijkheid: die van de verbeelding. Maar ik geloof niet dat de droom van de organisatie uitgekomen is. Ik geloof niet dat roos en maatbeker aan het einde van 2004 met elkaar verzoend waren.

Er rust nu een loodzware druk op de schouders van maisons Folie. Zij moeten zich in de komende jaren onmisbaar maken als ontmoetingsplaatsen in de wijk, als actieve buurthuizen die openstaan voor voorstellen en ideeën van alle buurtbewoners en verenigingen. Ze zullen extra inspanningen moeten doen om ook de laagste klassen van de buurtbevolking bij hun werking te betrekken. Pas als dat lukt, zal het idee van de maisons Folie geslaagd genoemd kunnen worden. Wellicht kunnen we dat over een jaar of tien evalueren. Het toeval wil dat één van de maisons Folie een plaats heeft gevonden in het Waalse stadje Bergen. Bergen is de volgende Belgische kandidaat voor de titel van Culturele Hoofdstad van Europa in 2013. Tegen die tijd moeten we weten of de maisons Folie echt iets betekenen voor hun wijken.

Tegen die tijd ook zou de grensoverschrijdende samenwerking tussen de gebieden van euroregio geïntensifieerd en verbeterd moeten worden. Want op dit terrein was het parcours van Lille 2004 niet altijd succesvol. Toegegeven, er waren mooie coproducties: “Dédé le taxi” was er een van. Maar tot belangwekkende structurele stappen in de grensoverschrijdende samenwerking is het niet gekomen. Wel werden een aantal reeds bestaande grensoverschrijdende projecten bevestigd en mee opgenomen in het programma van Lille 2004 (de fotografietentoonstelling Transphotographiques, de muziekfestivals Happy New Ears en Audioframes, ...)

De beschikbaarheid van Nederlandstalige informatie bij evenementen van Lille 2004 was geen evidentie. Soms waren er uitstekende Nederlandstalige brochures en audiogidsen, soms slecht vertaalde en inderhaast gemaakte handouts, soms was de informatie alleen in het Frans beschikbaar. Als Rijsel echt een metropool en het centrum van een euroregio wil zijn, dan moet het nog meer respect tonen voor alle bewoners van die regio. En dus voor hun taal. Er werden tijdens het jaar als Culturele Hoofdstad van Europa merkbaar inspanningen gedaan, maar er is nog veel werk aan de winkel.

13.

20 november 2004. Vanuit de bonte kleurenmassa die het “fête de toutes les couleurs” viert, kom ik voor de laatste keer terecht onder de monotone roze gloed die de perrons van Lille Flandres een opgewekte tint meegeeft. De trein zoekt vanonder de roze koepel de zwarte nacht in. Ik stop mijn programmaboek weg en zie door de ramen nog de laatste vlaggen met het logo van Lille 2004: een klein mannetje met zevenmijlslaarzen, de getekende verpersoonlijking van de vlucht vooruit van Rijsel. Over 55 minuten arriveer ik in Gent. Mijn jaar in Rijsel zit erop.

De eerste dertig kilometer van de treinreis, van Rijsel tot Kortrijk, blijf ik op het grondgebied van de euroregio. We houden halt in Croix Wasquehal, Croix L’Alumette, Roubaix, Tourcoing en Moeskroen. De rit van Rijsel naar Kortrijk, nog geen dertig kilometer van elkaar verwijderd, neemt 35 minuten in beslag.

De bijna vijftig kilometer tussen Kortrijk en Gent worden zonder tussenstop afgelegd in 20 minuten tijd.

Een euroregio, wat is dat precies?

Bart Van der Straeten